

JASMINA
MIHAJLOVIĆ

Na obali
HAZARSKOG
MORA

LJUBAVNA PRIČA DVA PISCA

■ Laguna ■

Copyright © 2014, Jasmina Mihajlović
Copyright © ovog izdanja 2014, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Na obali
HAZARSKOG
MORA

Sadržaj

NA OBALI HAZARSKOG MORA	9
<i>(Jasmina Mihajlović)</i>	
ZAKASNELA LJUBAVNA PISMA	65
<i>(Jasmina Mihajlović i Milorad Pavić)</i>	
LJUBAVNI ROMAN U DVE PRIČE	
I poglavlje, ili ženska priča:	
VIRTUALNA ZADUŽBINA	99
<i>(Jasmina Mihajlović)</i>	
II poglavlje, ili muška priča:	
TUNISKI BELI KAVEZ U VIDU PAGODE	115
<i>(Milorad Pavić)</i>	
KOTORSKA KUTIJA	
KUTIJA ZA PISANJE	131
<i>(Milorad Pavić)</i>	
FIOČICE ZA DUKATE I PRSTENJE	140
<i>(Jasmina Mihajlović)</i>	
<i>Napomena o ovom izdanju</i>	159
<i>O autorima</i>	161

Jasmina Mihajlović

**NA OBALI
HAZARSKOG MORA**

Azerbejdžan. Maj 2012. Baku.

Azeri, što je zvanični naziv stanovnika Azerbejdžana, imaju more koje oni zovu Hazarsko. Reč je o Kaspijskom moru – kako ga mi i ostatak sveta nazivamo – ali kada dođete u Baku sve odjednom postaje – hazarsko. Hazarsko more, hazarska salata (sa kavijarom od ribe beluge), hazarska nafta...

Bilo kako bilo, trenutno kao udovica Milorada Pavića, Srbina, pisca *Hazarskog rečnika*, knjige prevedene na 36 jezika svih kontinenata, imam dve domovine: Srbiju i Hazariju. U Srbiji sam rođena, Hazarija mi je ostavljena u amanet.

Kao gost azerbejdžanske vlade i Fondacije koju vodi prva dama ove zemlje, delikatno prelepa Mehriban Alijeva, ambasadorica UNESKO-a, provela sam osam dana u Bakuu. Nas četiri žene činile smo srpsku delegaciju koja je povodom *Evrosonga* pozvana da sa kompletnim protokolom najviših zvaničnika boravi nedelju dana u ovoj zemlji.

Bilo je to jedno od onih putovanja koja zavek menjaju čoveka, uzdižu ga, preobražavaju, obeležavaju, gotovo da je reč o kulturološko-geološkoj inicijaciji. Za mene je dodatno ovaj put bio i hodočašće. Bila sam u jednoj od mogućih Hazarija iz *Hazarskog rečnika*.

Godine 2011. azerbejdžanska vlada je rekonstruisala Tašmajdanski park, postavila spomenik Miloradu Paviću u Beogradu. Tom prilikom su objavili jubilarno izdanje *Hazarskog rečnika* na azerskom i napravili medalju spomenika. Kao uzdarje, ja sam predsedniku Alijevu, prilikom otkrivanja spomenika, poklonila faksimil kopiju rukopisa *Hazarskog rečnika*. To je najveća dragocenost koju sam imala da dam narodu koji je prihvatio Pavića kao svog pisca. Humna i posthumna sudbina Milorada Pavića i jeste da ga svi narodi, jezici, kulture, religije, prihvataju kao svog, sem matične zemlje. Srbija je bila i ostala sumnjičava, bez obzira na preko tri stotine izdanja raznih Pavićevih knjiga širom planete.

Kada je ambasador Azerbejdžana u Srbiji, dr Eldar Hasanov, pre nekoliko godina došao da mi zvanično saopšti vest o podizanju spomenika, o ovoj zemlji nisam znala gotovo ništa. Maglovita svest o nečemu dalekom, postsovjetskom, novoislamskom, sećanje iz školske geografije da je Baku nekakva važna luka – i to je bilo uglavnom sve.

Tom prilikom mi je g. Hasanov rekao da ću u Azerbejdžanu uvek imati drugi dom. Smatrala sam to diplomatskom učtivošću, orijentalnom ljubaznošću, laskavom izjavom koja ni na šta ne obavezuje.

A onda sam postala hazarska princeza... Čitava ambasada bi dolazila na grob Milorada Pavića o godišnjicama rođenja ili smrti, pratili su me na moje književne večeri, slali korpe sa najlepšim darovima o svim praznicima, prisustvovala sam potpisivanju ugovora za koridore, otvaranjima medrese, crkve, spomenika, parkova, postala sam redaktor srpsko-azerbejdžanskog rečnika... i na kraju (ili početku) ugošćena sam u Bakuu kao počasni državni gost i darivana tepisima, svilom, kavijarom, zlatom, srebrom, knjigama...

* * *

Azerbejdžan se graniči sa Iranom, Turkmenistanom, Kazahstanom, Rusijom, Gruzijom i Jermenijom. On zbilja jeste i Istok i Zapad. Niti je Evropa, niti Azija, a oboje je. Niti je islam, niti hrišćanstvo, a oboje je.

Njegovi stanovnici su mi se najpre učinili kao preci lica sa fajumskih portreta – Kopti, potom su mi ličili na Cincare za koje zapravo ne znam ko su; imaju bistri pogled crnih krupnih očiju, oštre povijene noseve, izražene izvajane obrve. Bilo je tu i plavookih ljudi slovenskog porekla – odjeci Rusije i obronaka Kavkaza koji zaranjaju u tlo Azerbejdžana. Verovatno bi celom ovom galimatijasu trebalo dodati i persijski uticaj susednog Irana, ali pošto o tome ništa ne znam bolje da ćutim. Azerski jezik koji se u Azerbejdžanu govori paralelno i ravnopravno sa ruskim, pripada grupi turskih jezika. Vrlo često stanovnici nisu ni svesni kada sa azerskog pređu na ruski i obrnuto. Međutim, što

god bismo mi izgovorili na srpskom oni su manje-više razumeli, što zbog slovenskog jezika, što zbog brojnih turcizama. Čak i kad bih protiv uroka izgovorila tri puta „pu, pu, pu“ i pomerila se sa mesta, domaćini su zaprepašćeno gledali sopstveni običaj. A deli nas 4.000 kilometara pravom, avionskom linijom.

U Bakuu sam se osećala zbilja kao kod kuće. Reč je o gotovo istom mentalitetu, koji odnekud nama više odgovara negoli grčki ili turski. Osim toga Azerbejdžan je mala zemlja sa istim brojem stanovnika kao i Srbija, ima političko-teritorijalni problem sa susednom Armenijom sličan kao mi sa Kosovom, burno voli da raspravlja o politici, jedina krucijalna razlika je ta što imaju nafte koliko mi vode, a u budućnosti ne znam šta će biti dragocenije! Trenutno su oni u prednosti u odnosu na ceo svet.

Putovanje u Baku trajalo je dugo. Iako pod diplomatskim, skraćenim i luksuznim tretmanom, proteglo se na celi dan. Od jutra do mraka. Na istanbulskom prezagušenom mravinjak aerodromu dodali smo časovnicima jedan sat, a tokom trosatnog leta odatle za Baku, još dva sata. Da bi žitelji centralne Evrope gledali *Evrosong* u 20h po Griniču ili vi dragi gledaoci iz Srbije u 21h, takmičarske večeri su u Bakuu počinjale u ponoć, pa smo finalno veče završili po bakinskom vremenu u 4 ujutru, pred svitanje, koje uopšte nije loše kada sunce izlazi na horizontu Kaspijsko-hazarskog mora. Da skratim, satove treba pomeriti +3.

Smatram svojom ogromnom srećom činjenicu što sam na tlo ove zemlje sletela ipak po danu i vedrom vremenu jer takav geološki spektakl se retko doživljava.

Posle mutno-muljave turske teritorije i delova dubokoplavog Crnog mora, leti se nad plisirano nabranim smaragdnom beskrajnim planinama Gruzije, da bi se potom gotovo odjednom pojavio teren sa druge planete. Mars! Stotine kilometara golih planina prošaranih neonski crvenim trakama, nalik na nekakve svemirske piste. Korita okamenjenih reka veličine Dunava zmijoliko gmižu bestravnim dolinama. Pod svetlošću zalazećeg sunca učinile su mi se glatko smrznutim. Svetlucale su duboko na tlu mrtvim nepomičnim žutim sjajem svojih otkrivenih korita. Bilo ih je tri u mom vidokrug i izgledale su veličanstveno zastrašujuće. Zatim se krajolik u mom avionskom prozorčetu pretvorio u još luđu pustoš. Sivkasto-beličasta površina sa spljoštenim vulkanima, pa savršeno zaravnjene planine sa platoima-platformama poput heliodroma za vanzemaljce. I na samom kraju te besomučne geološke horor raskoši ležalo je Kaspijsko more. *Hazar denizi* – kako ga zovu stanovnici Azerbejdžana.

Hazarsko more je izgledalo kao mutnoplava mrtva nepomična voda ogromnih razmera. I na kraju naš avion je sleteo na bakinski aerodrom čija je zgrada bila arhitektonsko čudo od tamnog čelika i stakala, potpuno nalik konstrukcijama iz filmske futuristike, na primer *Ratova zvezda* i *Zvezdanih staza*. Nekako baš u tom trenutku su se upalila svetla aerodromske luke te sam mogla videti da je zapravo reč o zdanju čipkaste strukture od stakala prošaranih fragilnim skeletom čelika. Orijentalna palata iz budućnosti.

I tako je počeo susret sa Bakuom – prestonicom koja je po danu sasvim jedan, a po noći potpuno drugi grad.

Da se ne lažemo, na ovo putovanje sam intimno krenula sa jasnim hodočasničkim ciljem, da iz moguće Hazarije donesem kamenčiće koje ću sahraniti u leju pored muževljevog, Pavićevog spomenika na Tašmajdanu. Njegova bista je napravljena u Bakuu i doneta u Srbiju. Sada sam se ja vraćala u mesto „rođenja“ da tom njegovom drugom telu i telu *Hazarskog rečnika* donesem komadić „rodnog“ tla.

Neka ljubav, književnost, umetnost, metafizika, humno i posthumno budu završavka izmirene!

* * *

Od posete Azerbejdžanu očekivala sam nešto sasvim drugo. Dolazim kao visoki državni gost u grad i zemlju koja je domaćin tog trenutka najvećeg medijskog događaja – *Evrosonga*. Imam biznis klasu u avionima, VIP tretman na aerodromima, najskuplji hotel, neku vrstu diplomatskog imuniteta tokom boravka, posedujem pozivnice za sve tri večeri *Evrosonga*... Ponela sam četiri večernje haljine, cipelice raznih vrsta, nakit, Pavićeve i moje knjige na ruskom kao darove, profi šminku... Nisam ni sanjala da ću obilaziti zemlju duž obale Kaspijskog mora uzduž i popreko predsedničkim minibusom; da ću posećivati lokalitete sa petroglifima (praistorijskim urezima u stenama) starim i do 40.000 godina; ići u svetište vatre vezano za zoroastrizam; na privatne svetkovine i u kuće azerbejdžanskih elitnih porodica; da ću biti darivana poklonima dostojnim neke princeze; da ću tek u ponoć odlaziti na koncerte u Kristalnu halu i vraćati se sa njih u cik

bakinske zore; da će me obezbeđenje pratiti i do prodavnice ne bih li kupila uloške sa krilcima; da ću jesti lakovanu patku u minibusu, pošto zbog zgusnutog programa nije bilo moguće povremeno doći do minimuma hrane, sem te uvrnuto skupocene iz matičnog hotela; da ću naručenu kafu čekati po 20-ak minuta jer sam u zemlji apsolutnog carstva čaja kao napitka; da ću izbeći teroristički napad; da će mi se dešavati fizička i metafizička čudesa... Mada sam ovo poslednje, o metafizici, mogla da naslutim.

Baku – grad svetla i vetra

Baku podseća na Pariz! U svakom pogledu. Arhitekturom, atmosferom, bojom grada...

Ima tu nesumnjivo arhitektonskih primesa islama i orijenta, ponešto sovjetskog, dosta gruzijsko-turskog, pa nečeg što je mene podsećalo na malteško-grčko, mnogo hipermodernog koje liči na Dubai, ali Baki je, kako ga njegovi žitelji zovu, nešto treće, peto, stoto. A Azerbejdžan je Azerbejdžan. Zemlja vatre. I geografsko-geoloških prirodnih resursa od kojih zastaje dah. Zemlja u kojoj se smenjuju pejzaži pakla i raja.

Ako bih baš morala da dam neku suštinsku definicije Bakua, bio bi to evroazijski Pariz. Taj prvi utisak ostao mi je do poslednjeg dana boravka. Arhitektura, plemenita slonovakost žućkasta boja građevina, ornamenti na zgradama, kovano gvožđe na terasama, kandelabri, građevinski ukrasi, fontane, bulevari, ekstremno raskošna osvetljenost noću, bleštavilo luksuznih prodavnica svih evropskih i američkih brendova. Jedino što je Baku mnogo čistiji od Pariza!

Unutrašnji duh grada, visoki estetizam u svemu, svakojaka sklonost ka artificijelnom, umetnički ukus za suštinu i detalj, sve su to pojave koje se ne mogu pripisati ekonomskom bumu zarade od nafte poslednjeg desetleća, novopečenom bogatstvu, ili šminkanju grada za *Evrosong*. U pozadini stoje stotine godina različitih kulturnih civilizacijskih upliva, obrazovanost i prosvetćenost, mudrost, a u sadašnjici nekakav polet, optimizam koji je stara Evropa (o Srbiji da ni ne govorim), odavno izgubila.

Baku s pravom zovu gradom vetrova. Da li su oni kaspijski, kavkaski, polupustinjski, hazarski, svejedno je. Duva, dragi moji, toliko da je u ovom gradu nemoguće imati frizuru, a povremeno je čak teško i hodati. Razgledajući svoje fotografije iz Bakua, vidim da mi se ni na jednoj ne vidi lice, samo vetrovi upleteni u kosu. Kada se tome doda i neka mutna izmaglica od čudne morsko-jezerske vlage, dobija se klima nit ovamo nit tamo, ali ipak evropski prepoznatljiva.

Vrlo retko, kada vetar prestane da duva, oseti se uznemirujući primordijalni miris sirove nafte.

Azerskoj prestonici bi pre nego srpskoj trebalo dati naziv – beo grad. Čista, uredna, uređena, umivena, svetla, vesela, noću raskošna, primerena čoveku, nepredimenzionirana.

Mnogo naftnog novca je uloženo u infrastrukturu, fasade, parkove, ambijentalne celine, spomenike, u kante za đubre, puteve, saobraćajnice..., a pre svega u lepotu grada.

Kada bih svela impresije o Bakuu i delu Azerbejdžana koji sam videla, moj zaključak bi bio da je to zemlja

koja na impresivan način čuva i revitalizuje kulturno nasleđe i klanja se svekolikoj lepoti. Pedantni Azeri, poput nekih evroazijskih Švajcaraca, žele da budu najbolji i brzo se uspinju put najrazvijenijih zemalja. Nema tu starovekovno-novovekovne ruske oholosti, američke bahatosti, evropskog umora, emiratskih šljokica niti srpske nadobudnosti. Svesni su svoje veličine male zemlje, imaju komplekse nacija koje su vekovima bile pod nečijom okupacijom, ali vrlo disciplinovano grade svoj rejting. Jasno im je da ništa ne pada nezasluzeno sa neba, iako im nafta izvire iz zemlje. Na svakom koraku.

* * *

Sve ovo o čemu pišem naravno da nisam znala kada smo sleteli na bakinski aerodrom u kasnu noć posle celodnevnog putovanja. Umorna i sa dodatih 3 sata na časovniku u odnosu na srpsko vreme, bila sam zbunjena kada su našu delegaciju pravo iz biznis klase smestili u minibus, zaobišli glavnu aerodromsku zgradu i dovezli nas očas posla do jedne raskošne palate sa crvenim ulaznim tepihom. Unutra mermer, šljašteći lusteri, masivni stubovi, ogledala, pseudobarokne garniture za sedenje. Pomislila sam da je hotel blizu aerodroma (mada nekako suviše blizu), čudilo me je što su uniformisani „repcionari“ pokupili naše pasoše dok su nas služili čajem dobrodošlice iz kristalnih čašica. Neobično je izgledalo i što naše kofere provlače kroz sigurnosne kapije, na suprotni ulaz-izlaz iz „hotela“, kao da ćemo s tim prtljagom na ulicu, a ne u sobe.

Ceo moj boravak u Azerbejdžanu sastojao se od ličnih zabluda, pogrešnih očekivanja, rušenja sopstvenih predrasuda, kao što obično na putovanjima i biva.

Naravno da nije bila reč o hotelu nego o aerodromskom VIP zdanju, te posle najprijatnijih pasoških formalnosti koje sam do sada imala, mogli smo sa našim vodičem, ženom iz Ministarstva inostranih poslova ove zemlje, da krenemo put Bakua.

Luksuzni beli minibus, koji će u sedmici koja dolazi biti na specifičan način moj pokretni dom, mogao je da krene u bakinsku noć.

Očekivala sam bledunjavo-škiljavi socijalistički orijent a dobila prestonicu koja bukti od svetlosti. Nikada nisam videla tolike tipove osvetljenja – fasade, celi neboderi, parkovi, fontane, putevi, tornjevi, saobraćajnice, sve se kupalo u svetlosti dekorativne rasvete, farova, lasera, reflektora, led tehnologije... Tri plamena oblakodera nepravilnog oblika, simbol modernog Bakua, goreli su duž čitavih staklenih fasada svetlosnom vatrom. Čak su i saobraćajci imali svetleće palice, a uronili smo u besomučnu saobraćajnu gužvu. Centralni prijem učesnika *Evrosonga*, napravio je od grada košnicu zastoja, preusmeravanja, barikada. Potpuni noćni kolaps! Skupi automobili su skičali od trubljenja, milicija je urlala preko nekih megafona, naš vozač je pokušavao neprekidno kružeći jednosmernim ulicama da stigne do hotela koji je, iako smo ga videli, bio nedostižan. U 21. veku je stići od tačke A do tačke B – kopnom, vazduhom, morem – postala nemoguća misija. Čak ni ljudska misao nije ostala pošteđena zagušenja brzinom i opterećenošću podacima.

I konačno – odredište. Hotel *Landmark*. Doduše, s čudnim rasporedom sadržaja. Recepcija je bila nebu pod oblake, na 19. spratu, moja soba na 16, spa centar na 9, restoran na 20, a kongresni centri četiri sprata ispod zemlje!

Ušavši u moju prostranu sobu sa celim zidom od stakla zapljusnuo me je veličanstven pogled na more, blistave palate, plamene kule i na Kristalnu dvoranu s raskošnim osvetljenjem arhitektonskog dragulja. Iz njenog krovnog oboda biju reflektori takve jačine da gotovo dosežu svemir. Pri tom svetlosni zraci lelulaju i daju utisak plesa svetlucavih moćnih vazdušnih duhova.

Bila sam u središtu grada vetrova i zemlje vatre.

* * *

Simbol Azerbejdžana je *buta*. Vatreni plamičak. Suština vatre. Meni njegov oblik liči na plamenu suzu. Svi ornamenti u ovoj zemlji su manje-više vezani za njegov oblik. To je ona šara koju srećemo na kašmirskim tkaninama. Debljuškasta zapeta u svim mogućim rotacionim položajima.

Ali, u svekolikom kulturnom nasleđu Azera nema kitnjastosti. Sve je svedeno, elegantno, visokoestetizovano, suptilno.

Tako je izgledao i simbol Bakua – Devojačka kula (Qız Qalası) koja stoji na ulazu u stari grad. Bespoštedna arhitektonska surovost Devojačke kule, jednostavnost, mistična moć oblika, podsetila me je na mikenska zdanja. Što god sam videla u ovoj zemlji od starina, bile

one geološke ili civilizacijske, sve vreme me je vraćalo odnekud na Mikenu. Strogost oblika, način zidanja, vezanost za kamen, stenu, duh nečeg pradavnog koje u graditeljstvu neumoljivo poštuje četiri elementa – zemlju, vodu, vazduh i vatru. Peti elemenat kod Azera je upravo simbioza prirode i kulturnog nasleđa.

Naša neposredna domaćica Ginaj, kojoj nikako nisam mogla da zapamtim ime pa sam je prozvala Angelina, vesela devojka, sporazumevala se sa nama na ruskom, engleskom, polusrpskom, a mene je zvala Frau Mihajlović. Verovatno je razlog taj što se neposredno pred *Evrosong* vratila sa svog diplomatskog mesta u Bonu, u Nemačkoj. Uglavnom, živahnu grupu srpske delegacije sačinjavalo je nas četiri žene i peta Angelina, plus vozač minibusa. Po etikaciji azerskog jezika trebalo je da budem Jasmina-hanum, ali sam se, eto, pretvorila na evroazijskom tlu u Frau Mihajlović koja pride sakuplja hazarske kamenčiće. Moje ime – Jasmina – sasvim dobro prolazi u arapskom svetu jer je njihovo. U Azerbejdžanu gde se mešaju turska i slovenska imena, zvati se Jasmina, zvučalo je čak egzotično.

* * *

Stari grad u Bakuu – tvrđava – kako ga njegovi stanovnici jednostavno zovu, sa svojim ulicama i uličicama, bedemima, starim i novim spomenicima, palatama, kulama i masivnim kapijama, džamijama, bazarima – nije ama ič ličio na arapski orijent. Bio je pritegnut, renoviran, uglačan, uglačan (kao uostalom ceo moderni Baku), a imao je samosvojnu prijatnu

atmosferu plemenitog starinskog. Čega? Svega pomalo: islama, Turske, Zakavkazja, Balkana, Rodosa, Malte, možda Gruzije i Jermenije... Čak mi se na trenutke vraćalo sećanje na Kan i Nicu, Baden-Baden... Kulturološko-arhitektonska sinergija.

Ukrkali su nas u električni bešumni automobil za obilazak, doveli direktorku Širvanšah palate da nam pokaže ceo stari grad, te smo išle od punkta do punkta – Majdan kula, stari bazar sa arheološkim iskopinama, Širvanšah palata, hamami, karavan-saraji, numizmatički muzej, česme, trgovi i naravno – fontane. Skupoceni tepisi visili su preko gizdavih ograda, bili okačeni na dovratke ili jednostavno ležali na ulici pred dućanima. Azerbejdžanski tepih je takva nacionalna skupocenost da postoji Ministarstvo za tepihe koje, između ostalog, izdaje i sertifikat za kupljeni tepih.

Na svim oficijelnim putovanjima imam dva osnovna turistička problema: ne volim vodiče i mrzim da fotografišem. Nepodobna sam putnica. Da nevolja bude veća, s obzirom da smo uvek predstavljene kao visoki državni gosti, što i jesmo bile, vodiči bi nam posvećivali više pažnje. Uvek su nam bili dodeljeni direktori dotičnih muzejskih institucija! A tu tek priči kraja nije bilo. Poseban problem predstavljala je činjenica što smo sve znale šta su hanovi, medrese, džamije, saraji, hamami, šedrvani, itd., itd., a nije nam nedostajalo znanje ni o socijalizmu, SSSR-u, Rusiji, itd., itd. To nam je davalo harizmu neočekivano „sveznajućih“ VIP posetiteljki *Evrosonga* i Evroazije.

Duvao je besomučni vetar (po bakinskoj proce-ni bio je umeren!), gledala sam mačke na kamenim

dovracima, hazarske cipelice u dućanima (one sa savijenim šiljkom i srmom), gungulu posetilaca *Evrosonga*, čarobna pročelja zgrada, terase sa kovanim gvožđem, drvene divanane, ušuškane knjižare, drveće pistaća pod cvetom – i to sve iz električnog automobilčića. Na žalost ceo Baku mi je ostao kao ograničeno hodanje od prevoza A do prevoza B, od ulaza C do ulaza D. Tek kasnije će se ispostaviti da takav način sigurnosnih mera nije bio bez debelog razloga.

Ispred jednog nacionalnog restorana utisnutog u bedeme, sa ogromnim ognjištem iz kojeg kulja vatra, izašle su žene u nošnji da nam daju vrele tanke lepinje i ovčiji sir. Azeri poseduju gostoljubivost i kulturu darivanja koje su izuzetne. Mnogo puta sam to osetila tokom prethodnih godina od strane ambasade u Beogradu, ali tek u Azerbejdžanu sam se suočila sa tim plemenitim manirom kao nacionalnom osobinom.

Srpska ambasada u Bakuu nalazi se u starom gradu i bila sam vrlo ponosna kada sam videla našu zastavu kako se vijori na trospratnoj elegantnoj starinskoj vili u centru. Pominjem zastavu zato što Azeri imaju njen kult gotovo kao Amerikanci. Ona je na svakom koraku i u svim veličinama. Raritet je da se najviše koplje za zastavu na svetu nalazi u bakinskoj luci, neposredno kraj Kristalne hale. Kako u Bakuu, gradu vetrova, stalno duva, šuštanje te visoke centralne zastave zvuči poput grmljavine.

Postoji još nekoliko stvari kojima su Azeri opsednuti. To su fontane, parkovi, spomenici i spomen-obeležja. Svi pomenuti ambijentalni ukrasi su do mere razvijeni da u Bakuu prerastaju u urbana čudesa.

Upravo ispred srpske ambasade nalazio se skver sa spomenikom jednom njihovom piscu. Džinovska glava sa glavnim junacima njegovih dela upletenim u pramenove kose. Nedaleko odatle je impresivno zdanje – Muzej književnosti, jedna od najpoznatijih zgrada Bakua. U njemu je kopija faksimila rukopisa *Hazarskog rečnika*.

Baku je grad sa blagim uzvisinama, ima oblik amfiteatra i najlepša stvar u starom gradu je što istovremeno s jedne strane vidite more a sa druge, tri urbane vizure, tri arhitektonska stepenika: najstariji, pa zatim savremeni da bi se pogled završio na ultramodernim soliterima. A sve je u nekakvom hijerarhijskom skladu, kako terena, tako i građevina. Ništa ne štrči, ne vređa pogled, sliva se jedno u drugo.

Šta će biti u budućnosti, ne znam. Od futurističkih projekata koji se mogu videti na internetu zastaje dah. Stanovnici grada svedoče da je budućnost već uveliko počela i da ako samo mesec dana ne prođu nekim kvartom, ne mogu da prepoznaju sopstveni grad. Tolika je brzina preobražaja.

U Bakuu ja zapravo nisam prisustvovala *Evrosongu* nego trenutku zemlje u procvatu, zlatnom dobu jednog grada. Najveći dar koji jedan putnik može da dobije.

A darovi su me tek čekali...

* * *

Azerbejdžan je geografsko-geološki-klimatski gledano ludnica od zemlje! Od 11 klimatskih područja poznatih na kugli zemaljskoj, ova zemlja ih ima na

svojoj relativno maloj teritoriji 9!!! Okolina Bakua i samo Hazarsko-kaspijsko more je 27 metara ispod nivoa svetskih mora, a najviši vrh kavkaskog masiva u Azerbejdžanu je 4.400 metara! Ima u tom rasponu polupustinja, pašnjaka, jezera, okamenjenih reka, plaža, vulkana, brezovih šumica, nacionalnih parkova džinovskih razmera, paleolitskih nalazišta tušta i tma, termalnih izvora, nafte koliko ti duša ište, endemskih vrsta flore i faune. Pravi raj i pakao istovremeno! Za mene je najimpresivnije bilo sve što se tiče kamenja, stena, planina. U Azerbejdžanu možete da budete u direktnom kontaktu sa prastanjem planete.

Pošla sam na put sa idejom da donesem Paviću kamenčiće iz Hazarije koja jedino kroz toponim, ime tog mora – *Hazar denizi*, čuva sećanje na iščezle Hazare, a suočila sam se sa kamenim strukturama koje čuvaju sećanje na zoru planete i osvit civilizacije. Otišla sam na razmaženi *Evrosong*, a vratila se pod geološkim šokom.

Jednu zemlju karakteriše njeno tlo! To je suština koju često prenebregavamo.